Şehir Üzerine Düşünceler

II

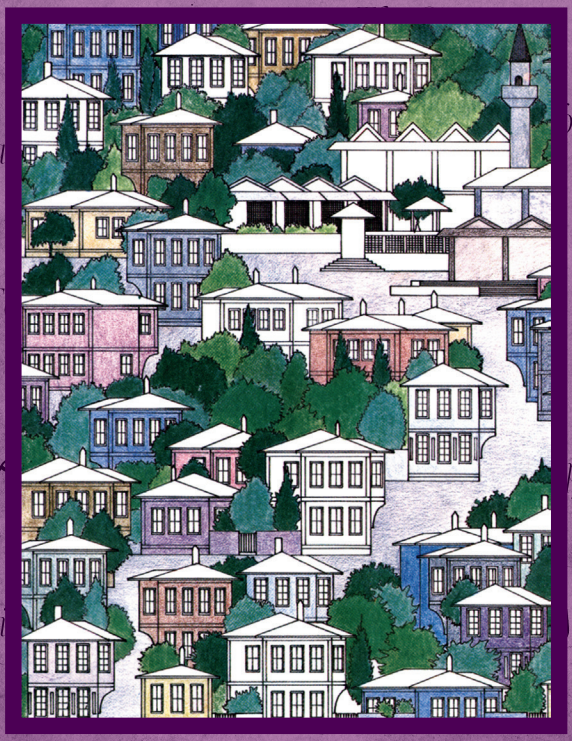

kaknüs
şehir ve mimarlık

ŞEHİR ÜZERİNE DÜŞÜNCELER II

kaknüs yayınları: 863
şehir ve mimarlık: 5

isbn: 978-975-256-650-7
yayıncı sertifika no: 11216

1. basım; istanbul, 2021

kitabın adı: şehir üzerine düşünceler II
kapak görseli: turgut cansever mimarlık ofisi'nden alınmıştır
copyright © kaknüs 2020

editörler: dr. hasan taşçı, dr. nureddin nebati
redaksiyon ve tashih: cihan dinar
teknik hazırlık: mustafa sabri saldamlı
kapak: kaknüs ajans
baskı: alemdar ofset
cilt: çevik matbaacılık

bütün yayın hakları saklıdır.
bu kitap telif sahibinin izni olmaksızın kısmen ya da tamamen yeniden basılamaz,
herhangi bir kayıt sisteminde saklanamaz, hiçbir şekilde elektronik, mekanik,
fotokopi ya da başka türlü bir araçla çoğaltılıp iletilemez.

kaknüs yayınları
kızkulesi yayıncılık ve tanıtım hiz.
merkez: mimar sinan mah., selâmi ali efendi cad., no: 33, üsküdar, istanbul
tel: (0 216) 341 08 65 kitap@kaknus.com.tr
dağıtım: çatalçeşme sk., defne han, no: 27/3, cağaloğlu, fatih, istanbul
tel: (0 212) 520 49 27 satis@kaknus.com.tr
www.kaknus.com.tr /kaknusyayinevi

ŞEHİR ÜZERİNE DÜŞÜNCELER II

Editörler:
Dr. Hasan Taşçı
Dr. Nureddin Nebati

kaknüs

İÇİNDEKİLER

I. Bölüm 13
Düşünce, Duygu ve Sezginin Aydınlığında Biçimlenen Tarihî ve Sürekli Eşik: Şehir / Doç. Dr. Aynur ATMACA CAN

II. Bölüm 31
Şehir ve Sanat / Prof. Dr. Mazhar BAĞLI

III. Bölüm 41
Şehir ve Edebiyat / Prof. Dr. Ebru BURCU YILMAZ

IV. Bölüm 79
Meydanlar ve Şehir / Dr. Nureddin NEBATİ

V. Bölüm 99
Şehir ve Akıl / Dr. Hasan TAŞÇI

VI. Bölüm 113
Şehir ve Felsefe: Filozoflar Şehri Nasıl Düşündü? / Dilaver DEMİRAĞ

Şehirlerimizin nüfuslarının artmasıyla birlikte sorunlar da daha karmaşık hâle gelmeye başlamış, buna ilâve olarak ülkemizde 6360 sayılı yasa ile büyükşehirlerin sınırlarının il mülkî sınırları olarak belirlenmesi daha çok insanın 'şehir' kavramı ile muhatap olmasına sebebiyet vermiştir. Ortaya çıkan problemlerin, her ne olursa olsun, şehirle ve şehircilikle ilgilisinin kurulması daha çok insanın bu konuda düşünmesine de yol açmıştır. Bundan dolayıdır ki son zamanlarda şehirlerin sorunlarına çözüm arayan bilimsel programlarda bir artış yaşanmaktadır.

Şehri daha iyi tanıyabilmek var olan sorunların da çözümü için bir gerekliliktir. Tanımak ise konuyu ontolojik olarak ele almak ve ortaya çıkan biçimi varlıksal arka planına göre değerlendirmekle mümkün olmaktadır. Şehri bu yaklaşımla ele alarak hazırlamış olduğumuz *Şehir Üzerine Düşünceler I* çalışmasından sonra, kentsel mekânın ve yaşanan problemlerin arka planına biraz daha farklı boyutlardan bakmayı amaçlayan bu çalışmayı hazırladık. Şehrin öncelikle düşüncenin ve aklın ürünü olarak ele alarak felsefesini anlamaya çalışan, duygu ve düşünce penceresinden bakıp edebiyat ve sanattaki karşılığını arayan ve şu anki sorunların ortaya çıkışının ve çözümünün adresi olan siyâsî bakışı da önceleyen bir çalışma olmasını temenni ettik.

Şehre farklı bir perspektiften bakmayı amaçlayan, mevcut sorunlarına pratik çözüm önerileri sunmaktan daha çok arka planını görmeye çalışan, konuya onca şeyin hemen her gün söylendiği bir ortamda söylenmeyeni söyleme çabası içinde olmanın zorluğundan dolayı bu çalışmanın ortaya çıkması epeyce uzun bir süre aldı. Ancak hem akademik anlamda faydalı hem de okuyucuya farklı tat sunacak bir çalışmanın ortaya çıkmış olması geçen zamanın hâsılâtı olmuştur. *Şehir Üzerine Düşünceler II* adıyla sizlerin beğenisine sunduğumuz çalışmamızı beğeneceğinizi umarak herkes için bir nebze ufuk açıcı ve faydalı olmasını temenni ediyoruz.

Editörler

Dr. Hasan Taşçı - Dr. Nureddin Nebati

KATKIDA BULUNANLAR

Doç. Dr. Aynur ATMACA CAN

İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümünde lisansını (1996) tamamladı. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim bilim dalında yüksek lisans (1998) ve doktora derecesini (2003) aldı. 2015 yılında Kent, Yerel Yönetimler ve Çevre Politikası alanında doçent oldu. Hâlen Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yerel Yönetimler Bölümünde öğretim üyesidir. Kent Estetiği, Yerel Yönetimler ve Kültür Politikaları, Şehir ve Kültür Politikaları, İstanbul Kültürü ve Estetiği, Kent İmgesi Yapılar, Kentleşme ve Kent Kültürü derslerini vermektedir.

Prof. Dr. Mazhar BAĞLI

Mazhar Bağlı, 1965 yılında Şanlıurfa, Halfeti'de doğdu. İlk ve orta ögrenimini; Birecik, Nizip, Gaziantep ve Şanlıurfa'da gördü. 1992'de Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. 1995 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans derecesini aldı. 1999 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda "Bilgi Sürecinde Modern Bilincin Mahremiyeti İfşası" adlı tezi ile doktor unvanı aldı. 1993-1999 yılları arasında Tokat Gaziosmanpasa Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 1999-2011 yılları arasında Dicle Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde görev yapan Bağlı, 1999 yılında yardımcı doçent, 2006 yılında doçent ve 2012 yılında profesör oldu. 2010-2015 arasında Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplumbilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde çalıştı, hâlen KTO Karatay Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi ögretim üyesi olarak çalışmaktadır. 2004 yılında Kanada Toronto Üniversitesi, 2009 yılında da Amerika Birleşik Devletleri Houston Üniversitesi'nde çalışmalarda bulundu. 2'si ortak, toplam 6 adet yayınlanmış eseri ve yurt içi ve yurt dışında yayınlanmış 50'nin üzerinde makale ve tebliği olan Bağlı, aynı zamanda Töre ve Namus Cinayetleri, Batman'daki Kadın İntiharları, Levirat ve Sororat Tipi evlilikler ile önemli Bölgesel Sorunlarla ilgili bir dizi proje yürütmüştür. AK Parti MKYK üyesi de olan Bağlı, günlük gazetelere de yazılar yazmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Prof. Dr. Ebru BURCU YILMAZ

1978 yılında Adana'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Adana'da tamamladıktan sonra 1994-1998 yılları arasında İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü'nde eğitim gördü. 1998 yılında İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başlarken 2000 yılında aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Ahmet Vefik Paşa'nın Tiyatroları Üzerine Bir İnceleme" başlıklı teziyle yüksek lisansını, 2005 yılında Fırat Üniversitesi'nde "Tarık Buğra İnsan ve Eser" başlıklı teziyle doktora eğitimini tamamladı. İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde 2009-2014 yılları arasında Yardımcı Doçent, 2014-2019 yılları arasında Doçent olarak görev yaptı. Hâlen aynı bölümün Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda, "Tanzimat Modernleşmesi, Postmodernizm, Modern Öykü Kuramı, Edebiyat ve Şehir İlişkisi" üzerine çalışmalarına devam etmektedir.

Dr. Nureddin NEBATİ

Siyaset Bilimi uzmanı. 1964 yılında Şanlıurfa Viranşehir'de doğdu. Lisansını İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi'nde, yüksek lisansını aynı üniversitenin Uluslararası İlişkiler bölümünde, doktorasını ise Kocaeli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi'nde tamamladı. 1991 yılında Refah Partisi'nde başlayan siyaset serüveni Refah Partisi Bakırköy ilçe başkanlığı, partinin kapatılmasından sonra Fazilet Partisi ilçe başkanlığıyla devam etti. Fazilet Partisi'nin kapatılmasından sonra AK Parti'de İstanbul İl Yönetim Kurulu Üyeliği ve İl Teşkilât Başkanlığı yaptı. AK Parti 4. Olağan Kongresi'nde MKYK Üyesi seçildi. MYK Üyesi olarak AK Parti Genel Merkez Mali ve İdari İşler Başkanı ve Genel Başkan Yardımcısı olarak görev yaptı. 24. Dönem İstanbul, 25. Dönem Şanlıurfa, 26. Dönem İstanbul Milletvekili seçildi.

MÜSİAD Yüksek İstişare Heyeti Üyesidir. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Mezunları Vakfı ve Derneği ile İlim Yayma Cemiyeti, Ensar, TÜGVA, ÖNDER, UTESAV, TDED, BEK, İDD, İDV ve benzeri vakıf ve derneklerde üye olarak çalışmalarına devam etmektedir.

Hâlen, Hazine ve Maliye Bakan Yardımcılığı görevini yürütmektedir. ÜTEV Vakfı Başkanı ve Parlamenterler Arası Kudüs Platformu Türkiye Başkanı olup Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi'nde Bilim Kurulu Üyesi olarak çalışmalar yürütmektedir. *Milli Görüşten Muhafazakâr Demokrasiye* ve *Hâkim Parti Sistemi ve Türkiye'nin İlk Hâkim Partisi olarak AK Parti* isimli iki kitabı bulunmaktadır. Şehircilik, kimlik ve İslâm felsefesi üzerine de çalışmalar gerçekleştirmiştir. Evli ve dört çocuk babasıdır.

Dr. Hasan TAŞÇI

1968 senesinde Rize'nin Çayeli ilçesinde doğdu. 1979 senesinde Haremtepe Veis İlkokulu'ndan, 1986 senesinde ise Çayeli İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu. 1991 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun olduktan sonra, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı Sosyal Siyaset Bilim Dalı'ndan, "İşletmelerde Personel Eğitiminin Verimliliğe Etkisi" konulu tezle master derecesi aldı. 2012 senesinde de, "Kent Meydanı Kent Kimliği İlişkisi; Üsküdar Meydanı Örneği" adlı tezle doktora derecesi almıştır. Evli ve dört çocuk babasıdır.

Dilaver DEMİRAĞ

1961 Kilis Doğumlu. Yükseköğrenimini Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü'nde yaptı. Gazeteciliğe 1985'te Milliyet gazetesinde düzeltmen olarak başladı. Yazılı basın yanında çeşitli televizyonlarda ve radyolarda da program yaptı. 1996 yılında Günaydın gazetesinde köşe yazarlığı yaptı. Sırasıyla Kara, Yeşil Barış, Matbuat, Umran, Birikim ve Sivil Toplum, Bilge Adam, Semerkand dergilerinde yazıları yayınlandı. İnternet ortamında İtaatsizler, Yeşil Gazete, Küyerel, Birikim, Adil Medya sitelerinde de yazıları çıkıyor. İlk yayınlanan kitap çalışması ise *Suyla Gelen Kültür (2007-İSKİ),* Diğer kitapları: *Adım Adım İstanbul II: Rumeli Hisarı'ndan Kız Kulesi'ne 2700 Yıllık Bir Yürüyüş, Anarşizm Unutulmuş Olanı Hatırlamak, Susatanlar!, Kıyamet Çanı Işid ve Son Savaş.*

Bölüm I

Düşünce, Duygu ve Sezginin Aydınlığında Biçimlenen Tarihî ve Sürekli Eşik: Şehir

Doç. Dr. Aynur ATMACA CAN

Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Yerel Yönetimler Bölümü

Giriş

Bu makalede şehir kavramı ve olgusu, onu oluşturan ve görünür kılan farklı anlam katmanları ile birlikte ele alınmaktadır. Düşüncenin oluştuğu, aktarıldığı ve kendisi bir düşünce ürünü olan şehir; duyguların yaşandığı, aktarıldığı ve hatırlandığı hissi olarak tecrübe edilen anlam bağlamı yanında, sezgi boyutunun katılması ve araştırılması ile arka planı ve ufku ışığında okunmaya çalışılmaktadır. İnsan ve şehir ilişkisini açıklayan kavramsal betimlemeler ve kurgu sonrasında şehrin düşünce, duygu ve sezgiyi içeren anlam katmanları birbirleriyle örülerek veya çözülerek eşik metaforundan yararlanılmasıyla şehir dokusu açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu çalışma şehir üzerine boyutlar içeren zihinsel egzersiz sunmaktadır.

İNSAN VE ŞEHİR

İnsan Kimdir?

İnsan, genişliği ve derinliği olan bir varlıktır. Bir ağaç gibi toprakta doğuşu, kök salışı, gövdesi, dalları, görünen ve görünmeyen kıvrımları, uzantıları vardır. Doğar, büyür, olgunlaşır ve sönerek aslına döner. Bilinç geliştirmesi, irâdesini kullanması ve değişim yaratması ile zamanda direnme gücü sergiler. Yaşar, yaşatır, hatıra bırakır ve aslına göçer. Dönüş zorunlu ve kesindir.

İnsan düşünür.

İnsan yargılar.

İnsan hisseder/hislenir.

İnsan sever.
İnsan hayal kurar.
İnsan tasavvur eder.
İnsan sezer.
İnsan eyler.
İnsan toplumsal yaşar.
İnsan kültür üretir.
İnsan değişir.
İnsan değiştirir, biriktirir ve aktarır.

Şehir Nasıl Bir Mekândır?

İnsan ve şehir etkileşim hâlindedir.
Şehir bir mekân tecrübesidir.
Şehir karmaşık ve kalabalıktır.
Şehir farklılıkların ve çeşitliliğin bir araya geldiği mekândır.
Şehir değişir ve eskir.
Şehir işlevsel olduğu kadar simgeseldir.
Şehir tarihî ve süreklidir.
Şehir korur, muhâfaza eder, aktarır.
Bilim, sanat, felsefe/hikmet şehirde üretilir.
Kültürel süreçler şehre özgü işler/üretilir.
Şehirler medeniyetlerin resimleridir.
Şehir insanı şehirli eyler.

Medeniyetin şehre yönelik iki işlevi vardır. Birincisi şehri görünür kılar, gösterir, simgeler. İkincisi ise yön çizen, istikamet tayin eden ve terbiye eden işlevidir.

Güzel şehir terbiye eder. Güzellik o şehirde yaşanan ve yaşatılan özün yansımasıdır. Her şehir kendi güzellik yorumuna göre insanları biçimlendirir veya terbiye eder. Bu tarihî ve sürekli serüvende insan şehre can ve ruh katar. Değişimi örgütler, kendini ve şehrini zamanın ritmine ve ruhuna uygun olarak yeniden üretir.

Böylece şehri tarihî ve sürekli var oluşu ile kültürel süreçler bütününde görünür kılınan bir tür eşik metoforu ile yorumlayabiliriz. Tarihî sürekliliğin akışı içinde kendinden önce ve sonrasında doğrulan bir eşik; faniliği/geçiciliği sonsuzluk dengesinde kurabilen veya kuramayan bir eşik, insanın ölüm öncesi yolculuğunun sonlandığı ölüm sonrası macerasına hazırlandığı eşik olarak şehir dokusu çok katmanlı ve incelikli çalışmaya değer bir olgudur.

Şehri anlamak ve anlamlandırmak üzere kategorize eden kentsel çalışmalarda kronolojik, tarihsel, sosyolojik vb. pek çok yaklaşımlar yer almaktadır. Bunlardan yararlanarak kabaca şehirler organik, mekanik ve dijital şehirler olarak yorumlanabilir. Antik kentler ve Orta Çağ şehrinin içine alan organik üretim biçimlerine dayalı şehir yapıları için kullanabileceğimiz organik şehirlerde parça ve bütün birbiriyle doğrudan ilişkili ve etkileyicidir. Sanayi kentinin izlencesinde doğan modern şehirler mekanik işleyen birimler bütünlüğü olarak okunabilir. Parça ve bütün ilişkisinin organik olarak değil, mekanik bir biçimde kurulduğu ve kurgulandığı dolayısıyla ilişki biçimlerinin parçadan parçaya oradan bütüne yürüyen etki ve etkileşim yüzeyselliğinin bağlamının kurulduğu mekanik kentlerdir. Postmodernite çağlarında desantralize edilen sanayi, hizmet sektörünün deviniminin sanal ağlarla yeniden düzenlediği, parça bütün ilişkisinin koparak parçadaki değişimin parçada olup biten sınırlılıklar olarak betimlendiği ve yaşandığı, sanatsal deyişi ile bir tür kolaj olarak var edilen dijital şehir gerçekliği ortaya çıkmıştır. Böylece şehir kavram ve olgusu zaman, mekân ve insan kavrayış, hissediş ve yaşayış deneyimi olarak hızla kendini dönüştürmüş ve dönüştürmektedir.

"Bahar mevsiminden renginden, kokusundan bir azık sakla. Çünkü ardında kış haramileri var, hemen gelip çatarlar... Zamane hiçbir şey bağışlamamıştır ki sonradan onu almasın. Sığınılacak bir yer olan cennet sayvanına 'kim dünya işvesine aldanır kalırsa vay hâline' diye yazılmıştır."

Hâfız-ı Şîrâzî

DÜŞÜNCE İLE DUYGU

İnsan zihninin boyutlarından biri gerçekliktir. Gerçekliği kavrama arayışı insan zihninin en yorucu ve en yaratıcı faaliyetlerindendir. Gerçekliği kavramak onun görülenle sınırlı olmamasından ötürü güçtür. İnsan akletme, fehmetme, düşünme, tahayyül, hayal, muhayyile, hissetme, sezgi gibi melekeler ile gerçeklikte kelimeler, kavramlar üretmek sûretiyle yol alır.[1]

Nefsin idrak edici kuvvetleri vardır. Bunlar gizli ve açık kuvvetler olarak tanımlanmıştır. Gizli kuvvetler;

Hayal,
Düşünce kuvveti,
Vehim,
Hâfıza'dır.

Açık kuvvetler ise beş duyu ile tanımlanmaktadır. Şöyle ki:

Görme,
İşitme,
Dokunma,
Tad alma,
Koku alma,

Böylece cismin hissettiği derinliği değil ancak zâhirdeki üstüdür.[2]

Zekâ insanın dış dünyaya intibakını sağlar. Zekânın evrimi, yapıcı insanı (homo faber), bilici insan (homo sapiens) hâline getirmektedir.[3]

Bilmek, anlamak ve sorgulamak. Anlamanın ilk koşulu sorgulamaktan geçer.

Homo sapiens veya bildiğini bilen insan metafizik, felsefe, teoloji, tasavvuf, bilim yolları ile kendini genişletir ve derinleştirebilir.

---

1 Alver, 2016: 44.

2 Sühreverdi, 1988: 8-9.

3 Topçu, Bergson, 1998: 24.

Anlamak bildiğini bilmektir. Bilim bununla ilgilenir. Diğer yollar bilmediğini bilmek noktasında üretilir.

İzlenim/ler (expression)

Algı/lar (perception)

Kavram/lar (conception)

Zekânın esaslı işi kavramlar ve tahliller yapmaktır. Kavram asla realiteyi tanıtıcı değildir ancak elverişli bir semboldür. Bir tercüme, bir nokta-i nazar, realitenin bir gölgesi veya esas itibarıyla pratik şemadır.

Kavram, realitenin bütününden koparılmış bir parçadır; fotografik veya daha ziyâde sinematografik bir görüştür. Tahlil de bir çeşit tercümedir. Bir fikri semboller hâlinde inkişaf etmesidir.[4]

İlimler asli-ana ilimler ve tafsili-fer'î ilimler olarak ayrılır. Her kısımdaki ilmin kendi mevzûsu, ilkeleri ve meseleleri vardır. Bir ilmin mevzûsu kendisinde o ilmin hakîkatinden, o ilimle ilgili hallerden ve ilme doğrudan ilişen konulardan bahsi içine alır. İlkeler tasavvur ve tasdiklerdir. Tasavvurlar tanımlardır; haklarında araştırma yapılan ilmin veya sanatın mevzûsu ile ilgili oldukları kadar onun parçaları, arazları ve tanımları ile ilgilidir. Tasdikler ilmin üzerine kurulduğu öncüllerdir.[5]

Özne ve nesnenin bağlantısı tasarımda vardır. Özne ve nesne, karşılıklı bağıntı/bağlantı içinde bulunan iki parçadır ve tasarım onların birliğidir. Fenomen ya da tasarım sözcüğü, özne ve nesneyi birbirinden farklı ama özünde içerdiği iki terim olarak kapsar. Öznenin nesneye bağıntısı fenomen dünyasının, görünüşün temelidir. Çünkü hem özne hem de nesne, sonsuz tözden yani irâdeden kaynaklanır ve onun belirimleridir.[6]

Kant'a göre; iki gerçeklik düzeyi vardır. Fenomenler, yani duyularla deneyimlenen dünya ile doğaları gereği bilinemez olan numenler ayrımı getirilmektedir. Deneyimlediğimiz şeyin büyük

4 Topçu, 1998: 79.

5 Konevî, 2014: 28.

6 Schopenhauer, 84.

ölçüde duyusal aygıtımız tarafından belirlendiği görüşündeydi. Şeyler uzayda ve zamanda oldukları gibidirler, çünkü bu bizim onları görebilmemizin tek yoludur. Benzer olarak Budizm de ayrı kendiliklerin oluşturduğu sıradan, deneyimlenen dünyayı hepimizin gerçeklik dediği şeyden ibâret görüyor, daha derin düzeyde, bireyselliğin yanılsama olduğuna inanıyordu. Her şeyin altında yokluk vardır, her şeyin merkezindeki bölünmez bütün.

Kant'tan farklı olarak ve daha çok Doğu düşüncesine benzer biçimde Schopenhauer numenler dünyasının tekil, ayrımlaşmamış bir gerçeklik olması gerektiğini, çünkü ayrı ayrı nitelikler aldığı zaman fenomenler dünyasının bir parçası hâline geldiğini fark etti. Hem Kant'ı izleyerek *Ding an sich* (kendinde şey) dediği hem de kendi terimiyle irâde dediği bu numenal birik, içinde var olduğumuz gündelik yaşamın fenomenler dünyasının temelinde yatar. Ama çok ender olarak da olsa, doğrudan doğruya da deneyimlenebilir. Aşkınlığıyla özgürleştirici olmakla birlikte betimlenemez olan bu deneyim şu Sanskrit deyimiyle özetlenmektedir: "Sen osun."[7]

Doğulu tinsel düşünürlerin meditasyon ve doğrudan iç görü sayesinde bildiklerini iddia ettikleri şeylere Schopenhauer salt akıl yoluyla ulaşmıştı. Nasıl ki bu yargılara götüren yollar farklıysa, verdikleri karşılıklar da öyleydi. Zîra evren görüşleri ve insanın durumuna koydukları tanılardaki benzerlikler insan olarak Siddhartha, Gautama, Buda ve Arthur Schopenhauer arasındaki muazzam uçurumu gizleyemez.

Tüm büyük bilgeler gibi Buda da yardımseverlik ve şefkati ile anımsanır. Öğretisini "Dört Asil Hakikat" olarak özetlemiştir. Tüm canlı yaşam ızdıraptır (dukkha); ızdırap doymak bilmez bireysel arzudan (tanha) doğar; ızdırap bireysellik ve arzu duymayı yok etmek sayesinde sona erdirilebilir (nirvana); buna en iyi sekiz aşamalı asil yol, yani çilecilik ile zevk düşkünlüğü arasındaki "orta yol" (magna) ile erişilebilir. Kadın ya da erkek, zengin ya da yoksul, üst ya da alt sınıftan olsun herkes bu yolu izleyebilir.

7 Rodgers&Thompson, 2007: 54.

MÖ 5. yüzyıl Hindistan'ının kast sisteminin olumsuz etkisi altındaki standartlarına göre bu son derece demokratik bir özgürleşme yoluydu. Budizm'deki önemli bir kavram Bodhisattva'dır. Bu içinde duyduğu şefkatin etkisiyle, ızdırap çeken insanlığın aydınlanmaya doğru ilerlemesine yardım etmek amacıyla nirvananın eşiğinden geri dönen, aziz benzeri bir varlıktır. Uygulanan şefkat en önemli Budist erdemlerinden biridir. Bu erdem hiçbir zaman Schopenhauer'inkilerden biri olmadı. Buda gibi o da ızdırabımızın bireysel 'kendi'lerimizin ayrı varoluşuna olan yanlış inancımızdan türediğini görüyordu. Buda gibi o da Hinduizmin tam reenkarnasyon kavramını reddediyordu. Bireysel irademizin (evrensel irâdeden, *Ding an sich*'ten ayrıdır) çabalamalarımızın sebep olduğu ızdırap için o da bencil irâdeyi aşmak gerektiğini savunuyordu. Buna disiplinli çilecilikle, yani tüm dünyasal zevkleri kendinden esirgeyerek ulaşılabilirdi. Bazen gerçekten açlıktan ölerek, yanılsamadan ibâret bireysel ego ya da irâde köreltilir, böylece numenal olan birliğe olanak tanınırdı.

Buraya kadar her şey son derece gelenekseldir, gerçi Schopenhauer bu sona ulaşmak için izlenecek rejimin tam tamına ne olduğunu açıkça belirtmemiştir (Birçok Batılı gizemci, numenal olana elbette Tanrı demiştir fakat Schopenhauer öyle demez).

O ve onun pek çok okuru için daha özgün ve çok ayartıcı olan şey sanat yoluyla özgürleşme olasılığıydı. "Bir estetik algı meydana geldiği zaman (bireysel) irâde bilinçten tamamen silinir. Ama irâde tüm sıkıntılarımızın ve ızdırabımızın kaynağıdır," diyerek bunun altını çizer. Sanatsal dehâya her şeyin üzerinde saygı gösteren Schopenhauer estetik hazzı şöyle târif eder:

"Sonra birdenbire, hep aranan ama bizden hep kaçan huzur... Kendiliğinden geliverir, o zaman bizim için her şey yolundadır. Epikuros'un en yüksek iyi olarak, tanrı benzeri durum olarak çok değer verdiği acısızlık hâlidir bu; o anda irâdenin mutsuz eden baskısından kurtuluruz. İstemenin o çok tatsız köleliğinin Şabat gününü kutlarız; İksiyon'un[8] çarkı durur". Ona göre; her zaman tikelde

8 **İksiyon:** Grek mitolojisinde havada hızla dönem bir çarka Zeus tarafından bağlanan ve Hades'te hâlâ cezasını çekmekte olan bir kişi.

evrenseli görmek dâhinin kesinlikle temel niteliğidir, oysa sıradan insan tikelde yalnızca tikelin kendisini fark eder. Merakını çeken tek şey irâdesine uygun olan şeydir. Üstelik dehâ ne denli büyükse deneyimlenen acı da o denli büyüktür. İçinde deha taşıyan kişi herkesten fazla ızdırap çeker."[9]

Azap içindeki varoluşa geri dönmek zorunda kalmasından önce, numenal olanı yalnızca kısacık bir an için algılayan sanatsal dehâ, başka insanların estetik dinginliğinin tesellilerine kavuşmasına izin veren sanat yapıtları yaratır. Bu açıdan, gerçek sanatçı insanlığa yardım etmek için dönen Bodhisattva'yı andırır.

Olağanüstü kültürlü biri olan Schopenhauer tiyatrodan resme dek tüm sanatları takdir ederdi. Mimariyi ise açıkça daha düşük düzeyde görürdü, çünkü ona göre mimari kısmen yararcıydı. Müziği, her yerde anlaşılan gerçek evrensel dil olarak tanımlamakta, müzikte numenal irâdenin doğrudan anlatımını görüyordu. Diğer sanatlar idealar dünyasını, yani numenal ve fenomenal alanlar arasındaki formlar dünyasını taklit ederler.

Bu konuda Platon'un ideal formlar üzerine fikirlerini tekrarlamışsa da bunu geleneklere son derece aykırı bir yaklaşımla yapmıştır. Ama müzik ideaları aşıp geçtiği için, aynı zamanda fenomenler dünyasından oldukça bağımsızdır onu gerçekten göz ardı eder ve belli bir dereceye dek aslında hiç dünya olmasa bile yine de var olabilir ki bu diğer sanatlar için söylenemez. Müzik sanatı diğer sanatlara benzemez, o ideaların bir kopyası değil ama bizzat irâdenin bir kopyasıdır.

Schopenhauer, aslında sanatın gelecek yüz elli yıldan fazla süre boyunca Batı'daki en zeki ve duyarlı insanların birçoğu için sahip olacağı yarı dinî rolü öngörüyordu. Ancak, sanat yoluyla kurtuluş kendi bireysel yaşam macerasının gösterdiği üzere aydınlanma ya da özgürleşmeyi sağlamaz.[10]

---

9 Rodgers&Thompson, 2007: 56-57.

10 Rodgers&Thompson, 2007: 57.

Nietzsche düşünceyi dans metaforu ile açıklamaktadır. Dans, mekânı özüyle bütünleştirir. Böylece dans düşüncenin mekânsallaştırılmasını simgelemektedir.

Foucault düşünceyi şöyle betimlemektedir. Düşünce belirli bir davranış içinde yerleşmiş olup ona anlamını veren şey değildir; kişinin bu eylem ya da tepkisinden öncesine gidip onu kendisine bir düşünce nesnesi olarak sunmasına ve anlamı, koşulları ve hedefleri açısından sorgulamasına olanak tanıyan şeydir. Düşünce, kişinin yaptığı şey ile ilgili özgürlüğüdür, kişinin kendini ediminden ayırıp onu bir nesne hâline getirmesini ve bir sorun olarak üzerine düşünmesini sağlayan devinimdir.[11]

Ancak tehlikenin olduğu yerde çâre büyümektedir diyen Heidegger, düşüncenin insanın özüne giden yolda işlenmesi yollarını genişletmektedir. "Tanrı'nın yaşayıp yaşamaması insanların dindarlığıyla karara bağlanamaz; felsefe ile doğabilimin tanrıbilimsel erekleriyle ise hiç belirlenmez... Olanı, düşünerek deneyimlediğimiz sürece, olacak olana da asla ait olamayız...

Görülenler olarak bizler, varlığın özünün bakış alanına, artık ondan kaçamayacağımız bir biçimde alınıp götürülecek miyiz? Bu sayede, 'şey'de şeyleşerek dünyayı yaklaştıran yakınlığın özüne ulaşabilecek miyiz? Aslen gök, yer, ölümlü ve tanrısal dörtgenine ait olacak bir biçimde yakınlığın yöresinde oranın yerlisi gibi konaklıyor muyuz?

Olana bakış olup bitiyor mu? Tekniğin özüne bakan ve onda varlığı gören bir bakışla içe-bakışa denk düşüyor muyuz?

Varlığın çakımını, tekniğin özünde görüyor muyuz? Ya sessizliğin içinden sessizliğin kendisi olarak çıkıp gelen çakımı? Sessizlik susuyor. Neyi susuyor? Dünyanın özüne varlığı susuyor.

Dünya döndükçe, varlığın hakîkatini insan özüne yaklaştırmak ve böylece olayda oldubittiye getirerek yaklaşmakta olan her şeyin yakınlığı ola!"[12]

11 Rodgers&Thompson, 2007: 251.

12 Heidegger, 1998: 58-59.

"Harf, ses, söz birlikte vur ki kırılsın,
duygular açılsın!
Ey düşüncem, ey duygum..."
Mevlânâ Celâleddîn Rûmî

DUYU VE DUYGU BİLİMİ: ESTETİK

Düşünce ve duygu ara kesitinde doğan bir kavram olarak kültürü Weber, dünyadaki sonsuzcasına anlamsız olayların sınırlı bir parçasının insan varlıkların görüş noktasından anlam ve önemle donatılması olarak tanımlamaktadır.

Kültürel değişme çerçevesinde, insan varlıkları belli değerlere ya da dünya görüşlerine bağlanmalarından dolayı hayat tarzları kökten yeni yönelimler olarak gelişebilir veya gündelik varoluşa adanmış olarak muhâfaza edilebilir.[13] Böylece inanç ve toplumsal gerçeklik ilişkisi kurulmakta ve ele alınmaktadır.

Şehir düşünceyi üreten, biriktiren, dönüştüren ve aktaran özel bir mekân olarak aynı zamanda duyguların yaşandığı, yaşatıldığı, hayatın tadının sunulduğu tecrübe mekânıdır. İnsan aklı ve kalbinin evidir şehir.

19. yüzyılın sonuna kadar modern estetiğin temel sorunu, henüz hâlâ güzelin öznelleşmesiyle (bir 'kendinde' güzelin olmaması, yani güzelin bizim için olması durumu), ölçütlerin yani nesnellik veyâhut dünyayla ilişkiye dâir ölçütlerin gereklerini uzlaştırmaktı. Hatta bu temel gerilim ilk estetikler için kurucu meseledir.

Modern estetik güzelliği, akıl, duyular ya da hayal gücü gibi insana has yetilere dayandırması ile öznelcidir. Bununla birlikte sanat eserinin belli bir nesnellik şeklinden ayrı olamayacağı fikrinden aynı ölçüde etkilenmiştir.[14]

Kent estetiği pasif bir seyir niteliği taşıyan anlamı yanında şehri algılama ve ona bedensel, duyumsal ve duygusal olarak katılma anlamında ele alınmaktadır.[15]

13 Schroder, 1996: 18.

14 Ferry, 2012: 20.

15 Erzen, 2015: 105.

Çağdaş estetik, mekânın estetiği ve popüler kültür kadar insan tasarımının estetik boyutunu da içine almaktadır. Gündelik yaşamın estetiği duygusal ilişkilerin çerçevesinde mekânın farklı anlamlar yüklenmesi ile üretilmektedir.[16]

Bir de Küll'ü olan mânânın nasıl sözler, şekiller ve kalıplar ötesi bir mânâ olabileceğini tasavvura çalış. O zaman bu büyük mânâyı sorup anlamakla vakit geçirmeyecek, ona sezgi yoluyla varmaya çalışacaksın ve ancak o zaman bu hazzı idrak etmiş olacaksın.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî

ZEKÂNIN SINIRLARININ ÖTESİ: SEZGİ

Sezgi, bizimle diğer canlılar arasında sempatik birleşme kurmak sûretiyle maddeden hayat âlemine geçmekle zekânın sınırlarının ötesine uzanmaktadır.[17]

Mistik Sezgi

Rideau'nun dilinden dinleyelim: "Bergson'un eserinde çağırış elemlidir, cevap sâkindir: Bu içsel merak ve sıkıntıdan fazla bir şey, sanki konuşan bir düşüncedir, derinliklerin sezgisi fikrin ışığında aydınlanmaktadır. Kuvvetle disiplinli bir düşünce, çok kere heyecana hâkim olan, lirizmi dizginleyen aydınlık.

Bergson; bir Pascal'ın bir Spinoza'nın veya bir Biran'ın mistik hayatını ve o hayatın dramını şiddetle yaşamış değildir; o gözetlemesini bilen bir bilgindir, lâkin laboratuvar bütün hayat ve bütün dünyadır... Böylelikle daha iyi anlaşılır bir realiteyi meydana getirmek gittikçe tam bir sûrette hayatı kucaklayan bir bilgi elde etmek olacaktır."[18]

Bergson, esas olarak zekâdan ayırdığı sezginin içgüdüden doğduğunu ileri sürmektedir. İçgüdü, zekâdan başka yapıda olduğu

16 Haapala, 2004: 39-55; Can, 2013: 80.

17 Topçu, Bergson, 1998: 81.

18 Topçu, Bergson, 1998: 21.

gibi alelâde bir refleks de değildir. O sempatidir. "Eğer bu sempati, konusunu genişletse bizzat kendi üzerinde düşünebilseydi, bize hayat olgularının anahtarını verebilirdi." Ancak, içgüdü, içgüdü olarak kaldıkça bağlı olduğu hayatı muhâfaza ve inkişaf endişesinden başka bir şeyle bağlı değildir. Onun hayâtî menfaatiyle alâkasını kesmesi, kendi kendisinin farkına varması, sezgiyi meydana çıkarmıştır. İçgüdüden doğmuş olmasını şöyle târif etmek lazımdır: "Menfaat bağlarından sıyrılmış, kendi kendisinin farkına varmış, konusunu düşünmeye ve bu konuyu hadsiz hesapsız genişletmeye kabiliyet kazanmış bir içgüdüdür."[19]

Bergson, sezgiyi daima mekik oyununa benzetti. Onda zekâ, sanat ve ahlâkiyetin kaideleri, son haddine kadar, ilham rüzgârlarıyla sürüklenen, gelen veya gelmeyen bu ayartıcı hareketin doğmasını hazırlamaktadır.[20]

1. Kavramlar (concept)
2. Hayaller (image)
3. Cehd veya çaba (effort)

Sezgi hayâlden hareket etmektedir; lâkin o hayâlden başka bir şeydir. Sezgiyi elde etmek, son ameliye/davranış olan çaba kullanmak ile kabil olacaktır.

Estetik Sezgi

Dış dünyanın olduğu gibi sezilişi olan estetik sezgi, dış dünyaya bizi bağlayan, onunla aramızdaki bütün menfaat bağlarının koparılması demektir.[21]

Bizim gözlerimizden hakîkî realiteyi örten pratik menfaatlerimizdir. "Eğer realite duyularımızla şuurumuza doğrudan doğruya çarpmış olsaydı, eğer biz hem eşya ile hem de kendi kendimizle doğrudan doğruya temasa girebilseydik sanat faydasız bir şey olacaktı

19 Topçu, 1998: 83.

20 Topçu, 1998: 84.

21 Topçu, 1998: 112.

yahut daha doğrusu hepimiz sanatkâr olacaktık; çünkü o zaman ruhumuz tabiata her yaklaşmasında sürekli olarak sarsılacaktı." Sanatkâr ise hareket zarûretlerinden tamamen sıyrılarak, eşya ile menfaatsiz, alâkasız temasa geçiyor. Sanat böylece "realitenin doğrudan görünüşü" oluyor. Ve gaye de estetik sezgi "eşyanın karakteristiğini teşkil eden derin birliği yakalamamızı kâinatın ruhu ile birleşmemizi, realiteyi bütünlüğü hâlinde yaşamamızı temin etmektedir.[22]

"Vahiy nedir? Beş duygunun erişemeyeceği söz. Can kulağı, can gözü bu sûrî duygudan (beş hasseden) başkadır, akıl ve his kulağı bu duyguyu tatmakta yaya kalmıştır."[23]

İslâm'da tasavvuf adını alan, İslâm'ın özünü ve asıl yapısını teşkil eden mistitizm, Bergson'a göre hayatın sırrını ve âkıbetimizin muammasını da çözmeye kabiliyetlidir.[24]

İnsanın kendisini anlama ve ifade etme yolları çeşitlidir. Düşünce bir boyutudur. Düşünce bilim yoluyla sistemleştirilir ve aktarılır. Felsefe tutarlılığı olan bir yapıdır. Duyguları dışlayarak düşünce merkezinde üretilir.[25] Hayatta ise duygu ve düşünce iç içedir, birlikte yaşanır. Bu birliktelik din kavramı ve olgusunu ortaya çıkartır. Dolayısıyla teoloji insanın kendini arama yolu olarak belirir. Ve metafizik, gerçeklik üstünün peşindedir. Böylece anlamanın yolları medeniyetlerin ürettiği kültürlerin çabaları ile her çağda meçhul olan insanın kendini bulma tecrübeleri olarak var olur. Bilim, felsefe, teoloji, metafizik Batı medeniyetlerinin anlama yollarını betimlerken Doğulu medeniyetler din, doğa felsefesi ve İslâm medeniyeti özelinde tasavvuf temelli varlığı ve varlığını idrak etme, hissetme, seziş tecrübesini yaşatmaktadır.

Metafizik, her şeyi ihâta ettiği gibi her ilmi kuşatır. Metafiziğin mevzûsu Hakk'ın varlığı, ilkeleri O'nun varlığının ana hakîkatleridir. "Zât isimleri" diye adlandırılan bu hakîkatlerin bir kısmı âlem-

22 Topçu, 1998: 113.

23 Mevlânâ, 2015: 198.

24 Topçu, 1998: 134.

25 Duralı, 2016: 160.

de hükmü ortaya çıkan ve Hakk'ın kendileriyle bilindiği isimlerdir. Bir kısmı ise Hakk'ın 'tesir' perdesinin ardından tanındığı isimlerdir. Bu kısım iyiler sınıfından olan âriflerin payıdır. İsimlerin bir kısmı ise Allah'ın perde ve vâsıta olmaksızın keşif ve vecd yoluyla bilinmesini sağlayan isimlerdir. Bu kısım kâmillerin ve Hakk'a yakın insanların payıdır. Zât isimlerini onlara tâbi sıfat isimleri, sonra fiil isimleri, ardından zât isimleriyle sıfat isimleri ve sıfat isimleri ile fiil isimleri arasındaki nispet ve izâfetler izler.

Metafizik; mevzûsunun Hak olmasından ötürü en şerefli ilimdir, hiçbir ölçü altına girmez denilse bile onun ölçülerinin bilinip usul, kural ve ilkelerinin öğrenilmesi önemlidir. "Metafizik ölçü altına girmez," denilmesinin sebebi; onun herhangi bir ölçüsünün bulunmaması demek değil, sınırlayıcı bir ilkenin altına girmesinin veya belirli bir mîzan ile sınırlanmasının mümkün olmayışıdır. Allah ehlinden kesin bilgiye ulaşmış kâmil insanlara göre; metafiziğin, her mertebeye, İlâhî isimlerden her bir isme, makama, mekâna, hâle, vakte, nimete, şahsa, İlâhî isme ve burada belirtilen hususlara uygun olan bir mîzanı vardır. Sözü edilen mîzan vâsıtasıyla yüce mertebelerin, hallerin ve makamların mensupları için gerçekleşen fetih türleri, müşâhede kaynaklı ilimler, ledünnî ilimler, ilhamlar, vâridat ve tecelliler ayırt edilebilir. Bununla birlikte İlâhî ve melek kaynaklı sahih ilham ile kendisine itimat edilmemesi gereken şeytanî ilhamlar arasındaki farklar da bahsedilen mîzan ile tespit edilir. Bu kaide ve esaslara vâkıf olup mühürlerini çözenler için bu kaide ve esasların içerdikleri bilgi, ilim ve mertebe türlerini öğrenmede bir anahtar ve esas olurlar.

Söz konusu olan kaide ve esasların hepsi, ulvî bir fetih ve ezelî inayetle birbirlerini açarlar. Bunlar İlâhî irâdenin takdirine ve Yüce Kalem'in hükmüne göre yazılacaktır. Zîra bu ilmin yazılması önceden düşünme ve tefekkür etmek ve çaba harcamakla gerçekleşmez. Kalbiyle yönelen insan kendisine gelen mânâyı temiz bir idrak mahalliyle ve uğraşmadan keşfeder, böylece mânâ aslı üzere saf olarak

kalır. Perdeli insan ise beşeriyetinin ve fikir perdesinin ardından çabayla ve kirlenmiş bir idrak ile gelen mânâyı telakkî ederken mânâ şüphe taşır ve kisveye bürünür. İhlâs da dâhil olmak üzere her şeyi görmekten soyutlanan insan kurtuluşa ermiştir.[26]

Eriştiğimiz, hissettiğimiz ve sezebildiğimiz tüm bu egzersizler şehirlerde doğar ve gelişir. Şehrin doğası ve ufku bunu sağlar.

Sonuç

Çokluktan birliğe doğru hakîkati kavrayış dereceleri farklı farklıdır. Bilme yolları da öyle. İzlenimler, algılar, kavramlara yol verir. Akıl ile kavrayış, his ile bilme ve mistik sezgi varlığımızı anlamamız ve yaşayışımızın yol izlencelerine dönüşür. Merak ve şüphe ile tazelenen adımlar, durma ve derin dalışlar, sezgi ile yoklama, koklama ve derin birliği yakalamak... Sonunda ya da başında büyük hakîkate erişme...

Güzellik özün/hakîkatin yansımasıdır/görünmesidir.

İlâhî birlik yolunda kendi vücut lezzetlerinden ve vücut ikiliğinden yok oluşu Neşâtî şiirle ifade etmiştir:

"Ettik o kadar ref'-i teayyün ki Neşâtî
Âyine-i pür-tâb-ı mücellâda nihanız"

Ardından asırlar sonra Yahya Kemal bunu tekrar şiirde açıklar:
Merhum Edirne Şeyhi Neşâtî diyor ki:

"Biz sâf aynalarda sırroluruz öyle gâibiz"

Görmek eyleminin düşünce, duygu ve sezgiden geçen nice yolları vardır.

26 Konevî, 2014: 32-42.

Kaynakça

ALVER, Köksal, Sosyoloji Divanı, *"Sosyolojik Muhayyile"*, ss. 43-62.

CAN, Aynur, (2013), *"Değişim ve Kimlik Bağlamında İstanbul'dan Özgün Bir Mekânsal Kesit: Rumelihisarı"*, Sosyoloji Dergisi, Sayı: 26, ss. 77-102.

ERZEN, Jale N., (2015), *Üç Habitus Yeryüzü, Kent, Yapı,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

FERRY, Luc., (2012), *Homo Esteticus Demokrasi Çağında Beğeninin İcadı,* çev. Devrim Çetinkasap, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

HAAPALA, A., (2004), *"On Theaesthetics of the Everyday Familarity, Strangeness and the Meaning of Place",* A. Light& J. M. Smith (Ed.), *Aesthetics of Everyday Life,* Columbia University Press, New York.

HEIDEGGER, Martin, (1998), *Teknik ve Dönüş,* çev. Necati Akça, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

KONEVÎ, Sadreddin, (2014), *Miftâhu'l-Gayb Tasavvuf Metafiziği,* Haz. Ekrem Demirli, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

MEVLÂNÂ, (2015), *Şerhli Mesnevî-i Şerif,* Ken'an Rıfâi, 8. bs., Kubbealtı Neşriat, İstanbul.

RODGERS, Nigel & Mel Thompson, (2007), *Sıradışı Filozaflar,* çev. Nur Küçük, İstanbul.

SCHOPENHAUER, *Aşkın Metafiziği,* çev. Selahattin Hilav, Sosyal Yayınları Dünya Klasikleri Kültür Dizisi, Tarihsiz.

SCHRODER, Ralph, *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi*, çev. Mehmet Küçük, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996.

SOSYOLOJİ Divanı, (2016), Yıl: 4, Sayı: 8.

SOSYOLOJİ Divanı, *"Ş. Teoman Duralı ile Söyleşi: Muhayyile, Hafıza ve Toplum Felsefesi",* ss. 155-168.

SÜHREVERDÎ, (1988), *Nur Heykelleri,* çev. Saffet Yetkin, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ŞÎRÂZÎ, H., (1992), *Hâfız Dîvânı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

TOPÇU, Nurettin, (1998), *Bergson,* Dergâh Yayınları, 2. bs., İstanbul.